

Михайло БОНДАРЕНКО,

orcid.org/0009-0004-4578-9241

викладач кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

(Харків, Україна) m.bondarenko00@icloud.com

ДИСКУРС ПОДОРОЖІ В РОМАНІ «НІЧ ВОГНЮ» ЕРІКА-ЕММАНЮЕЛЯ ШМІТТА

У статті здійснено комплексне дослідження дискурсу подорожі в романі Ніч Вогню Еріка-Емманюеля Шмітта як ключового наративного і смислотворчого чинника. Подорож у творі постає не лише як сюжетний елемент, а як художня модель духовної трансформації, засіб самопізнання та виходу за межі раціонального. Акцентовано увагу на амбівалентному характері подорожі, яка поєднує фізичне переміщення до алжирської Сахари з внутрішнім переживанням містичного прозріння та переоцінки ціннісних орієнтирів. Особливої уваги надано топосу пустелі, що в контексті екзистенціальної філософії інтерпретується як простір очищення, відмови від звичного способу пізнання та відкриття нової глибинної ідентичності. З'ясовано, що Шмітт не просто фіксує автобіографічну подію, а трансформує її у філософсько-літературний наратив, у якому пережите набуває універсального символічного значення. Виокремлено такі ключові просторові образи, як гора, тиша, самотність, ізоляція, пейзажна безмежність, які слугують структурними опорами внутрішнього сюжету. Описано феномен «Ночі Вогню» як поворотного моменту екзистенційного прозріння, у якому руйнуються раціональні уявлення, стирається межа між суб'єктом і світом та настає містичне відчуття єдності з Абсолютом. Методологічну основу дослідження складають положення герменевтики, екзистенціалізму, логотерапії В. Франкла, типологія мандрів Е. Ліда, а також принципи наратологічного аналізу.

Доведено, що роман Шмітта є зразком сучасного духовного автобіографізму, в якому подорож стає не зовнішнім шляхом, а переходом до нової системи цінностей, здатної відновити зв'язок між людиною, внутрішнім світом і трансцендентним горизонтом буття.

Окрім цього, в статті було здійснено дослідження роману Еріка-Емманюеля Шмітта з точки зору різних вчених та науковців з різних країн світу, які в своїх роботах описували феномени, які відбуваються з головним героєм під час його подорожі в пустелі, а також його стан, коли він врешті-решт спромігся побачити Бога, та що саме змусило головного героя роману змінити свою точку зору з приводу існування Бога та віри після 30 годин проведених на самоті посеред пустелі.

Ключові слова: подорож, духовне прозріння, Шмітт, автобіографізм, пустеля, екзистенція, сенс, трансформація.

Mykhailo BONDARENKO,

orcid.org/0009-0004-4578-9241

Lecturer at the Department of Romance and Germanic Philology

Kharkiv National Karazin University

(Kharkiv, Ukraine) m.bondarenko00@icloud.com

THE DISCOURSE OF TRAVEL IN ERIC-EMMANUEL SCHMITT'S NOVEL “NIGHT OF FIRE”

The article presents a comprehensive study of the discourse of travel in Éric-Emmanuel Schmitt's novel Night of Fire as a key narrative and meaning-making element. In the novel, travel is not limited to a plot device but functions as an artistic model of spiritual transformation, a path to self-knowledge, and a way beyond rational cognition. Emphasis is placed on the ambivalent nature of the journey, which combines a physical expedition to the Algerian Sahara with an internal experience of mystical insight and reassessment of value orientations. Special attention is paid to the topos of the desert, which, in the context of existential philosophy, is interpreted as a space of purification, rejection of conventional knowledge systems, and the emergence of a renewed, deeper identity. It is demonstrated that Schmitt does not merely document an autobiographical episode but transforms it into a philosophical-literary narrative, in which personal experience acquires universal symbolic significance. Key spatial motifs are identified—mountain, silence, solitude, isolation, and boundless landscape—which serve as structural supports for the protagonist's inner path. The “Night of Fire” is described as a turning point of existential revelation, during which rational constructs collapse, the boundary between subject and world dissolves, and a mystical sense of unity with the Absolute arises. The research is grounded in hermeneutics, existentialist thought, Viktor Frankl's logotherapy, E. J. Leed's typology of travel, and principles of narratological analysis. It is concluded that Schmitt's novel exemplifies a contemporary form of spiritual autobiographism, in which travel is not

external movement but a passage toward a new value system capable of restoring the connection between the human being, the inner world, and the transcendent horizon of existence.

In addition, the article examines the novel by Eric-Emmanuel Schmitt from the point of view of various scholars and scientists from around the world, who in their works described the phenomena that occurred to the protagonist during his journey in the desert, as well as his condition when he finally managed to see God, and what exactly made the protagonist of the novel change his point of view about the existence of God and faith after 30 hours spent alone in the middle of the desert.

Key words: travel, spiritual awakening, Schmitt, autobiographism, desert, existence, meaning, transformation.

Постановка проблеми. В сучасних тенденціях літературознавства можна спостерігати зростаючий інтерес до теми фізичної та ментальної подорожей, як до складного та багаторівневого наративного та філософського феномена. В романах подорож не лише визначає сюжетну динаміку твору, але й виконує деякі інші функції, такі як: подорож може виступати способом онтологічного пошуку, механізмом, який допомагає осмислити себе та навколишній світ. У постмодерній культурі, яка часто суперечить раціональним наративам, подорож може трансформуватися в певний індивідуальний акт духовного самоствердження або ж інколи показати руйнування особистісних меж.

Роман «Ніч Вогню» Еріка-Емманюеля Шмітта є певним взірцем такого типу наративу. В його основі лежить автобіографічне свідчення духовного переродження, що можна спостерігати під час експедиції героя до Сахари. Під час своїх мандрівок гірським масивом Хоггар, головний герой опиняється в ситуації, коли він відчуває себе абсолютно самотнім, окрім того герой є вкрай виснаженим. Єдине, на що може сподіватися головний герой в такий період часу – це лише його віра.

Аналіз досліджень. Дослідження подорожі на сторінках цього роману дозволяє виявити, яким чином Ерік-Емманюель Шмітт формує філософський роман, використовуючи не лише наративну структуру, але й просторові топоси та духовну інтеграцію.

Мета статті – Стаття ставить перед собою мету розглянути просторові топоси роману «Ніч Вогню», серед яких головним є пустеля, а також дослідити яким чином на сторінках роману подорож представлена не лише як переміщення в географічному просторі, але і як внутрішня метаморфоза, а саме шлях до себе, пошук сенсу життя та шлях до Бога.

Виклад основного матеріалу. Ерік-Емманюель Шмітт – всесвітньо відомий сучасний французький письменник та драматург. Свою кар'єру письменника він розпочав ще в 1991 році, після того, як була опублікована його перша драматургічна робота «Ніч у Вавилоні», але свою популярність він здобув в 1993 році, коли світ побачив його роман «Відвідувач».

Письменник виховувався в родині, де панував дух атеїзму, та ледь не з дитинства заявляв, що він агностик, хоча сьогодні Ерік-Емманюель Шмітт заявляє про важливість релігії в своїй творчості та навіть наголосив, що він християнин. Твори письменника були перекладені 40 мовами в усьому світі та мають не аби яку популярність на ринках більше ніж 50 країн світу.

Окрему популярність здобули автобіографічні романи письменника, де автор освітлює певні періоди зі свого власного життя, ставлячи акценти на певних, важливих для нього речах, де звісно є і релігія та віра. Серед таких є всесвітньо відомий роман «Ніч Вогню», про який і буде йти мова на сторінках цієї статті.

Елемент подорожі як структура трансформації є одним з найпоширеніших архетипів у світовій літературі, який бере свій початок ще з міфологічних текстів. Ерік-Емманюель Шмітт намагається адаптувати цей елемент до більш сучасного, постмодерного контексту, де бере за основу не тільки фізичне переміщення в пустелю, але й враховує елемент надії та віри в Бога, показуючи читачу його присутність в житті головного героя. Шлях до віри, пошук сенсу та духовність, що кожен з нас вкладає в своє життя є настільки особистими темами, що часто досить важко надати цьому якусь об'єктивну оцінку. Тому коли головний герой (яким тут виступає сам автор в молодості), який є агностиком, раціоналістом та атеїстом, погоджується відправитися в пішу подорож в експедицію в Хоггар, де його ціль була – це лише зібрати матеріал для сценарію з життя Шарля де Фуко, який в минулому був військовим, але став священником після того як відчув благодать, майже нереально уявити собі, що і сам головний герой переживе такий досвід, що докорінно змінить його життя, та світосприйняття. Як пише сам автор «Я був людиною, яка подорожувала, щоб забути, людиною, яка втікала» (Шмітт, 2015: 17).

Він не очікує майже нічого, окрім як здобуття нових вражень та можливо певних пригод, які можна зустріти на цій території. Проте розпочата мандрівка протікає зовсім не так, як спочатку спадало на думку герою, під час неї він втрачає контроль над самим собою, через власну необережність молодий чоловік губиться та від-

стає від каравану та Абайгура, він змушений провести цілу ніч наодинці із собою далеко від всіх. Саме в цю ніч герой постає перед моментом духовної трансформації, коли він перестає бути лише спостерігачем світу, а й вдається до діалогу з Богом, опиняється в стані, коли перестаєш відчувати звичні орієнтири та грані свого існування, коли людина постає перед абсурдом власне буття.

Важливим елементом в романі стає пустеля, як зазначає автор: «Пустеля була не місцем, а станом душі» (Шмітт, 2015: 29). Присутність пустелі можна спостерігати також і в Біблії, в романах Антуан де Сент-Екзюпері і в творчості інших відомих письменників. В романі Еріка-Емманюеля Шмітта пустеля виконує функцію багатозначної метафори, бо ж з одного боку вона постає як простір ізоляції, де головний герой проводить 30 годин без їжі і води, під час яких без перебільшень не тільки змінюється світогляд, розуміння власної віри та навіть бачення сенсу свого буття для головного героя цього роману, але й руйнується стара реальність та всі попередні уявлення бачення світу. Автор неодноразово вказував, що пустеля по черзі вказувала йому на його помилки.

Опинившись без їжі та води, герой роману, переосмислює поняття власної смерті, яка тепер відкрилась йому під зовсім іншим поняттям: «Смерть не була б для мене кінцем, а лише зміною форми; я залишив би цю землю, щоб знайти Батьківщину – первинну єдність, ще незнану. З повною спокоєм я прийняв би таємницю смерті так само, як і таємницю життя: з довірою!» (Шмітт, 2015: 48). Головний герой перестає бути атеїстом, бо він, врешті-решт, зустрічається з Богом, таким чином автор хоче показати читачу саме «внутрішню сцену» та духовну драму головного героя.

Як зазначає автор: «У його словах я почув запрошення до внутрішньої подорожі, довшої і важливішої, ніж та, яка привела мене так далеко» (Шмітт, 2015: 64).

Особливої уваги набувають філософські роздуми героя, які не лише поглиблюють сюжет, але й створюють поле для рефлексії для кожного, хто читає роман: «Хто я? Свічка, що горить у темряві, і яку загасить вітер. Нікчемність! Наразі я можу кричати: «Я існую», але це ствердження огортає жах, бо, навіть якщо я кричатиму, мобілізую в собі шалений запал – я не існуватиму завжди. Я лише мить між двома вічностями: вічністю до мене і вічністю після мене. Я лише клаптик життя між двома небуттями – тим, що передував мені, і тим, що прийде після. І якщо вічність залишає мене в спокої, то два небуття вже мене пожирають. Сказати «Я є» – це сказати «Я не буду». Синонім

до слова «живий» лише один – «смертний». Моя велич – це моя убогість, моя сила – моя недосконалість. І гордість змішується зі страхом» (Шмітт, 2015: 74).

Окрему увагу варто звернути на автобіографічну складову цього роману, Ерік-Емманюель Шмітт не приховує, що всі події, які описані в цьому романі – відображення його власного досвіду. В цьому романі автор ставить перед собою ціль за допомогою автобіографізму надати певної інтимності філософському дискурсу, який можна побачити на сторінках роману. В романі автор використовує наратив від першої особи, що дозволяє читачу стати не лише свідком усіх подій, що відбуваються з головним героєм, а й поспостерігати зміни, що відбулися у внутрішньому світі героя.

На перший погляд можна подумати, що всі зміни, які відбуваються з героєм зводяться суто до переосмислення своєї віри, та в цілому стосуються лише релігії. Насправді ж ці зміни полягають у зміні самого типу пізнання, тобто процес переходу від логічного фактору, коли герой опиняється сам на сам в пустелі без єдиної думки про те, що буде далі, бо в нього немає навіть ковтку води, до містичного, коли під час ночі вогню, яку він провів в Сахарі, він зміг побачити вищі сили, та саме ця подія переконала його переосмислити своє світобачення. Головний герой в романі часто питає в себе про існування випадків, та про можливість мати долю, та чи є взагалі ті люди, які хочуть, або ж можуть ігнорувати та не зважати на власну долю.

Автобіографічна рамка надає твору подвійної сили: з одного боку можна сказати про інтимність, проте з іншого боку мова йде вже про універсальність. Досвід фізичної та ментальної подорожі, яку пережив головний герой був одиничним та водночас універсальним, бо автор на сторінках роману надає доступ до нього всім бажаючим, використовуючи при цьому саме мистецьке опрацювання, опис подій, місця, де відбувалися події та переживання, які відчував на собі головний герой роману. Автору вдалося перетворити свій досвід на наратив, який наразі може допомогти читачеві зрозуміти та налагодити своє внутрішнє життя. Ерік-Емманюель Шмітт на сторінках роману часто згадує фактор тривоги, яка так чи інакше змінювала його внутрішній стан, але водночас він наголошував, що в його душі була також присутня і радість, яка постійно повертала його до реальності та давала певну надію.

Роман «Ніч Вогню» Еріка-Емманюеля Шмітта також тісно пов'язаний із філософською традицією XX сторіччя, перш за все це пов'язано через

екзистенціалізм та певний персоналізм, який був присутній в ті часи. Через наратив фізичної та ментальної подорожей, межового досвіду та власне духовного прозріння автор інтегрує у текст концепти, які можна асоціювати з працями німецького філософа та психіатра Карла Ясперса, який в своїх напрацюваннях згадував саме ідею та поняття «межевої ситуації», власне яку і переживає наш головний герой. Йдеться про момент, коли всі раціональні засоби самопізнання та пізнання світу перестають бути ефективними, та людина стикається з абсурдом, самотністю та ледь не зі смертю. Саме такий феномен ми бачимо на сторінках роману, проаналізувавши події, що відбувалися з головним героєм. Він губиться в пустелі й опиняється в умовах цілковитої ізоляції, проте ця ситуація не руйнує його, а й навпаки, відкриває для нього нові горизонти. Як зазначає автор: «Я вже не питав, я дозволив буттю торкнутися мене» (Пер. автора, Шмітт, 2015: 139). Або ж пригадуючи свій стан «межевої ситуації» можна навести в приклад іншу цитату головного героя, де він каже своє відношення до власної смерті в той момент: «Смерть не була б для мене кінцем, а лише зміною форми; я залишив би цю землю, щоб знайти Батьківщину – первинну єдність, ще незнану. З повною спокою я прийняв би таємницю смерті так само, як і таємницю життя: з довірою!» (Шмітт, 2015: 142).

Також окремої уваги вартують роботи та дослідження французької філософині та громадської активістки Сімони Вейль, з якою сам Ерік-Емманюель Шмітт мав дуже схожі думки та ідеї. Вона ж підкреслювала, що ментальна подорож та саме досвід присутності Божої стається лише тоді, коли навколо панує тиша, а також для цього людина має знаходитися в стані абсолютної зосередженості. На думку Сімони пустеля – це не лише географічний простір, але й також метафора власного внутрішнього очищення. Її знаменитий вислів «увага – це форма молитви» можна безумовно назвати ідеальним коментарем до містичної сцени в романі. Головний герой роману «Ніч Вогню» не має на меті шукати Бога та подорожувати якимось іншим чином, окрім як фізичного переміщення в пустелю, але через фактори, які включають в себе абсолютну тишу та межову концентрацію, головний герой роману досягає успіху та Бог зміг знайти його.

Останнім та не менш ключовим фактором, до якого нас відсилає роман «Ніч Вогню» є роботи австрійського психіатра, психотерапевта та філософа Віктора Франка, де він показує ідею сенсу, як ідею базової потреби для будь-якої людини. В романі «Ніч Вогню» головний герой пережи-

ває кризу та замість того, щоб занепасти духом та опустити рукава, він відкриває для себе сенс вірування та іншого способу світосприйняття.

Таким чином, саме філософське сприйняття роману може значно поглибити інтерпретацію та надати можливість побачити Шмітта не лише як письменника, але і як мислителя, який передає власний духовний досвід.

Окремої уваги також заслуговує елемент мовчання в центральних мотивах роману, яке набуває не лише сюжетної функції, але також і філософської. Після епізоду в романі, де головний герой загубився в пустелі, він більше не в змозі мислити у звичайному сенсі розуміння цього слова. Він перебуває в стані «буття», стан, який можна порівняти з медитативною практикою, яку використовують в східних духовних традиціях, де очищення розуму та підсвідомості є однією з умов для прозріння.

Мовчання в романі виконує ще одну важливу функцію: воно очищує свідомість головного героя, який на той момент був позбавлений можливості говорити, пояснювати щось чи аналізувати те, що відбувається довкола нього, він опиняється перед самим собою.

Врешті-решт, Ерік-Емманюель Шмітт подає мовчання як необхідну умову для будь-якого глибинного прозріння. Елемент тиші в романі стає не елементом відсутності чи порожнечі, а умовою для справжньої присутності та зустрічі з Богом. Саме в цій тиші народжується віра, яка не є сліпим переконанням, а є відповіддю душі на досвід пережитого буття.

Висновки. Таким чином, дискурс подорожі в романі Ніч Вогню Еріка-Емманюеля Шмітта виконує функцію не лише сюжетного рушія, а й глибинного філософського концепту. Подорож, пустеля, ніч, самотність – усе це не лише описи, а топоси, які організовують наративний простір і репрезентують трансцендентний вимір буття.

Подорож у творі є процесом внутрішньої трансформації, що відбувається в умовах межового досвіду. Шмітт відходить від традиційного релігійного дискурсу і пропонує модель екзистенційної віри, в якій досвід первинний, а формулювання вторинне. У цьому полягає цінність роману в контексті сучасної культури, де питання сенсу знову набуває гостроти.

Роман Ніч Вогню не лише продовжує традицію «подорожнього письма», а й створює нову парадигму – парадигму духовного свідчення в епоху скепсису. Таким чином, дискурс подорожі тут виконує функцію смислотворення, структурує як сюжет, так і світогляд героя, відкриваючи нові горизонти для читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Франкл В. Е. Людина в пошуках справжнього сенсу / пер. з англ О. Замойської Київ : Наш Формат, 2006. 240 с.
2. Віктор Франкл – Вікіпедія. *Bikinedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Віктор_Франкл (дата звернення: 25.05.2025).
3. Ерік-Емманюель Шмітт – Вікіпедія. *Bikinedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ерік-Емманюель_Шмітт (дата звернення: 25.05.2025).
4. Сімона Вейль – Вікіпедія. *Bikinedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сімона_Вейль (дата звернення: 25.05.2025).
5. La nuit de feu: l'illumination. La Presse: веб сайт. URL: <https://www.lapresse.ca/arts/livres/201511/17/01-4921801-la-nuit-de-feu-lillumination.php>
6. Schmitt É.-É. La nuit de feu. Paris : Albin Michel, 2015. 183 p.

REFERENCES

1. Frankl, V. E. (2006). *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu* [Man's search for meaning] (O. Zamoiska, Trans.) [Original work published 1946]. Nash Format. 240 [in Ukrainian]
2. Viktor Frankl. [Viktor Frankl] Wikipedia URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Віктор_Франкл [in Ukrainian]
3. Éric-Emmanuel Schmitt. [Éric-Emmanuel Schmitt.] Wikipedia URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ерік-Емманюель_Шмітт [in Ukrainian]
4. Simona Viel. [Simone Veil] Wikipedia URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сімона_Вейль [in Ukrainian]
5. *La nuit de feu: l'illumination*. [The Night of Fire: illumination.] (2015, November 17). La Presse. URL: <https://www.lapresse.ca/arts/livres/201511/17/01-4921801-la-nuit-de-feu-lillumination.php> [in French]
6. Schmitt É.-E. (2015). *La nuit de feu*. [The Night of Fire]: Albin Michel Paris. 183 [in French]